

Vladimir Posavec

August – *Pontifex Maximus* i *Pater Patriae*

Iako su Augustu u više navrata savjetovali da umori Lepida i preuzme čast vrhovnog svećenika, on se nije dao nagovoriti. Tek kad je potkraj 13. ili početkom 12. pr. Kr. Lepid umro, dao se August 6. ožujka 12. pr. Kr. izabrati za vrhovnog svećenika, čast koju je obnašao sve do smrti.¹ No, razdoblje koje je potom uslijedilo teško se može okarakterizirati kao sretno doba Augustova života. U svojoj pedesetčetvrtoj godini izgubio je sestru Oktaviju, kojoj je, kao i majci, „...iskazivao osobitu ljubav za života...“² i nakon smrti odao joj je najveću počast. Niz gubitaka prijatelja i vjernih suradnika, te obiteljskih tragedija, započet još Agripinom smrću, nastavio se tako kad je 9. pr. Kr. u Germaniji smrtno stradao Tiberijev brat Druz Cezar. Njegovom je smrću August izgubio ne samo potencijalna nasljednika, već i sposobna i talentirana vojnog zapovjednika. Već sljedeće godine u listopadu smrt je odnijela i Mecenata, a taj mu je potomak starog etrurskog plemstva bio prijatelj iz mladenačkih dana te potom lojalan i vrijedan suradnik i savjetnik. Nedugo potom 27. studenoga umro je i Kvint Horacije Flak, pripadnik Mecenatova kruga i jedna od uzdanica Augustova programa duhovne obnove. Tako mu je jedini i najpouzdaniji suradnik, ujedno i najsposobniji vojni zapovjednik ostao Tiberije, koji je morao preuzeti na sebe ratne operacije u Germaniji.

Iste je godine, dok su konzuli bili Gaj Cenzorin i Gaj Azinije, izvršen i drugi Augustov popis rimskih građana i tom je prilikom zabilježeno 4.233.000 punoljetnih i punopravnih muških stanovnika.³ Briga o upravljanju Carstvom, a posebice o Rimu, o čijem je uređenju, sigurnosti i izgledu neprekidno brinuo, Augustu nikad nije padala u drugi plan. Dana 31. svibnja 9. pr. Kr. donesen je Zakon o vodovodima (*Lex Iulia de usu aquarum*).⁴ Sljedeće godine preuzeo je na sebe sređivanje kalendara.⁵

¹ *Res gestae*, II 10, 2-3; *Suet.*, *Aug.*, 31; *Cass.*, *Dio.*, LIV 27, 2.

² *Suet.*, *Aug.*, 61.

³ *Res gestae*, II 10, 8, 3.

⁴ August je posebice opskrbi Rima posvećivao jako puno pozornosti. Za opskrbu grada stvorio je ured za prijevoz, skladištenje i raspodjelu živežnih namirnica. Upravu je dodijelio posebnom prefektu iz viteškog staleža (*praefectus annonae*). U suradnji s Agripom, kome je prepustio nadzor nad vodoopskrbom (*cura aquarum*), sagradio je čak četiri nova vodovoda – *Aqua Virgo*, *Aqua Iulia*, *Aqua Augustea* i *Aqua Alsietina*. O brizi za opskrbu grada svjedoči činjenica kako je nakon Agripine smrti August na se preuzeo *cura aquarum*. Uza sve to mislio je i na javne potrebe pa je dao izraditi ili urediti i zdence (105), koliko je poznato, pojila za stoku (700), javne nužnike (130) i kanalizaciju.

⁵ *Suet.*, *Aug.*, 31.

Tom je prilikom mjesec *sextilis* Pakuvijevim zakonom (*Lex Pacuvia de mense Augusto*) nazvan njegovim imenom. Iako je, kako kaže Dion, narod želio augustom nazvati mjesec septembar, u kojem je rođen, on je radije odabrao *sextilis* kad je po prvi put izabran za konzula i mjesec u kojem je izvojevao svoje najveće pobjede.⁶ Potom je 7. pr. Kr. izvršio novu podjelu grada Rima, koji je odavna prešao prvotne granice, na 14 općina (*regio*) i 256 četvrti (*vici*). Trinaest općina označenih brojkama bilo je locirano na lijevoj obali Tibera, a jedna (današnji Trastevere) na desnoj strani. U četvrtima rezerviranim za niže slojeve sa stihijskom gradnjom, uključujući i predgrađa uveo je ograničenja gradnje u visinu.⁷

Novi nenadani udarac August je doživio kad se Tiberije u trenucima svojih najvećih uspjeha, na vrhuncu popularnosti, iznenada početkom 6. pr. Kr. odlučio povući iz javnog i političkog života, pa i iz Italije. Za mjesto dragovoljna izgnanstva odabrao je otok Rod. Takva je njegova, naoko teško razumljiva, odluka zaprepastila i Augusta i Liviju. Prema Svetoniju, Tiberije je „...molio za dopust pod izlikom da se zasitio časti i da mu je potreban odmor, ne popuštajući pritom ni majci, koja ga je usrdno molila da ostane, ni očuhu, koji se i u Senatu potužio što ga napušta. Štoviše, Tiberije se četiri dana ustezao od jela kad su ga uporno zadržavali. Kad je napokon dobio dopuštenje za odlazak, ostavi ženu i sina u Rimu i odmah ode u Ostiju, ...“⁸ I Svetonije i Kasije Dion kao pretpostavku za razlog Tiberijeva povlačenja navode ogorčenost i sramotu rasmusnim ponašanjem njegove žene,⁹ Augustove kćeri Julije, „...koju se nije usuđivao ni tužiti ni otpustiti, a dulje je nije mogao podnositi, ...“¹⁰ Kasije Dion ipak je opsežniji, navodeći kao najistinitiji razlog Tiberijevo nastojanje da se ukloni Augustovim unucima Gaju i Luciju, a to potvrđuju i Svetonije i Velej Paterkul.¹¹ U svakom slučaju Augusta je Tiberijev nenadani odlazak stavio u nezahvalan položaj.

Prvoga siječnja 5. pr. Kr. August je nakon razmaka od sedamnaest godina ponovno nastupio konzulat kako bi svoga posinka Gaja mogao kao najviši državni činovnik na dan njegove punoljetnosti dovesti na Forum. Jednako je postupio i tri godine kasnije kad je Lucije 2. pr. Kr. dosegao punoljetnost.¹² Te je godine August posljednji puta obnašao konzulsku čast, a bio je to njegov trinaesti konzulat.¹³

Augustova je vladavina, kao i on osobno, svoj vrhunac dosegla 2. pr. Kr. Dana 5. veljače Senat mu je dodijelio počasni naslov *Pater Patriae*.¹⁴ U ime svih senatora

Valerije Mesala pozdravio ga je kao Oca domovine sljedećim riječima: „Sreća i blagoslov tebi i tvojoj kući, Cezare Auguste! Tim naime riječima, kako smo uvjereni, molimo od bogova trajnu sreću državi i napredak ovome gradu: Senat te u jednodušnosti s rimskim narodom pozdravlja kao Oca domovine!“¹⁵ Taj je čin, prema Svetonijevim riječima, duboko ganuo Augusta natjeravši mu suze u oči.

Početkom svibnja konačno je dovršen dugo građeni hram Marsa Osvetnika na Augustovu najvećem djelu – novome forumu od višebojnoga mramora. Posvećenje 12. svibnja popraćeno je brojnim svečanostima, borbama gladijatora, lovom na zvjeri i naumahijom. Prema riječima Kasija Diona, u Cirku je poklano 260 lavova, borbe gladijatora održane su u Septi, a pomorska se bitka odvijala između „Perzijanaca“ i „Atenjana“. Kao kruna svega Flaminijev je cirk napunjen vodom u kojoj je poklano 36 krokodila.¹⁶ Sam August u svojim Djelima navodi da je za predstavu pomorske bitke dao iskopati „... zemlju u dužini od tisuću osamsto stopa, u širini od tisuću dvjesto stopa. U njoj se sukobilo trideset kljunastih lađa, troveslarki i dvoveslarki, i još mnogo više manjih. Na tom se brodovlju osim veslača borilo oko tri tisuće ljudi.“¹⁷

U toj godini nedvojbeno trijumfa Augusta je teško pogodio obiteljski skandal kad su do njega došle vijesti o razuzdanu ponašanju njegove kćeri jedinice. Iako je već otprije sumnjao u to kako Julija ne vodi moralan život, odbijao je povjerovati u to.¹⁸ Julija je kažnjena doživotnim progonstvom na otok Pandateriju, a njezina je mati Skribonija dragovoljno otišla s kćeri u progonstvo. U ime Tiberija, koji se tada nalazio na Rodu, August je Juliji poslao otpusno pismo, čime je Tiberijev brak razvrgnut.¹⁹ Jul Antonije,²⁰ zajedno s još nekima koji su sudjelovali u orgijanju s Julijom, kažnjeni su smrću, dok je dio preostalih također kažnjen progonstvom na otoke.²¹ Prognanoj je kćeri, kako kaže Svetonije, zabranio uživanje vina i svaki udobniji život, kao i da itko k njoj dođe bez njegove dozvole. Tek nakon pet godina premjestio ju je s otoka na kopno, ublaživši malo njezin položaj. „Ali da bi je potpuno pomilovao, nije se nikako dao namoliti.“²²

Nova je nevolja ubrzo snašla Augusta kad je 1. pr. Kr. došlo do pobune u Armeniji kojoj su se pridružili i Parti.²³ Našao se u velikoj dilemi ne znajući što da učini jer je sâm bio krhkoga zdravlja i već u podmaklim godinama za vojni pohod, Tiberije je

⁶ Cass., Dio., LV 6, 7; Suet., Aug., 31.

⁷ Strabo., Geo., V, 3, 7.

⁸ Suet., Tib., 10.

⁹ Suet., Tib., 10; Cass., Dio., LV 9, 7.

¹⁰ Suet., Tib., 10.

¹¹ Vel., Pater., II, 99. Malo je vjerojatno da se u tom slučaju radilo o Tiberijevoj velikodušnosti, već prije o stanovitom strahu i nelagodi. Dvojica su mladića, od kojih je Gaj Cezar već obukao muževnu togu, a Lucije se tome približavao. Obojica su tada bili designirani Augustovi nasljednici, pa u slučaju iznenadne Augustove smrti Tiberijeva budućnost nije izgledala nimalo svijetlom.

¹² Suet., Aug., 26; Cass., Dio., LV 9, 9-10.

¹³ Suet., Aug., 26.

¹⁴ Res gestae, V 35, 1.

¹⁵ Suet., Aug., 58.

¹⁶ Cass., Dio., LV 10, 7-8.

¹⁷ Res gestae, IV 23.

¹⁸ Cass., Dio., LV 10, 13.

¹⁹ Suet., Tib., 11.

²⁰ Jul Antonije (45. pr. Kr.-2. pr. Kr.) je bio drugi sin Marka Antonija i njegove treće žene Fulvije. Njegova polusestra Klodija Pulhura bila je prva Oktavijanova supruga.

²¹ Cass., Dio., LV 10, 12-16.

²² Suet., Aug., 65; Cass., Dio., LV 13, 1.

²³ Nemiri su izbili nakon dolaska na armensko prijestolje kralja Ariobarzana, koji je imao podršku Rima. Usp: Cass., Dio., LV 10, 20-21, 10a, 4-7.

bio u dijelom dragovoljnom izgnanstvu na Rodu,²⁴ a August se nije usuđivao povjeriti zapovjedništvo nad jakim snagama nekome od utjecajnijih ljudi u Rimu. Njegovi pouzdanici i miljenici Gaj i Lucije Cezar bili su, pak, mladi i potpuno neiskusni. Pritisnut prijetnjom potrebom odlučio se ipak odabrati Gaja, koji je u to vrijeme stjecao iskustvo među legijama na mirnoj dunavskoj granici. Kako bi ojačao mladićev autoritet dodijelio mu je prokonzularni imperij te ga oženio smatrajući da će mu i tako povećati dignitet. Dodijelio mu je kao pratioca i savjetnika Marka Lolija, nakon čega je Gaj otputovao na Istok.²⁵ Na njegovu putu na Istok i Tiberije, kojem je bio pastorak, pokušao mu se dodvoravati posjetivši ga na otoku Hiju,²⁶ prema Dionu, ili Samu, kako navodi Svetonije.²⁷

Nakon dolaska na Istok Gaj, čini se, isprva nije postigao značajnijih uspjeha.²⁸ Tijekom Gajeve vojevanja u Armeniji uspjelo je Tiberiju da vlastitim i majčnim molbama izmoli od Augusta svoj povratak u Rim, ali tek nakon Gajeve pristanka i pod uvjetom da se Tiberije ne miješa ni u kakvu stranku i ni u kakav državni posao.²⁹ Ubrzo potom prilikom opsade grada Artagire 2. g. Gaj je mučki ranjen sa zidina od strane nekog Adona, koji je držao grad.³⁰ Poslije duge opsade Artagira je zauzeta i Armenija je po volji Augusta i Senata predana Ariobarzanu, a nakon njegove brze smrti njegovu sinu Artabazu. I August i Gaj Cezar primili su čast imperatora, ali Gaj se više nije opravio od ranjavanja. Teško je reći radi li se o nekoj psihičkoj bolesti kao posljedici ranjavanja ili se mladiću nije svidio ratnički način života. U svakom slučaju, izrazio je želju da se povuče u privatni život i ostane negdje u Siriji. S bolom u srcu, kako navodi Dion, August je Gajevu zamolbu iznio pred Senat zahtijevajući od mladića da se vrati u Italiju i tada postupi po svojoj volji.³¹ Dugo vremena opirući se i zatim vraćajući se protiv volje u Italiju Gaj je umro u likijskom gradu Limiri 4. godine.³² Još i prije Gajeve smrti iznenadna je bolest 2. godine pokosila u Masiliji i Lucija Cezara pa je tako August unutar osamnaest mjeseci izgubio oba unuka u kojima je vidio potencijalne nasljednike.³³

Teret upravljanja Carstvom već ostarjeli August morao je s nekim podijeliti, a jedina sposobna osoba na raspolaganju bio je Tiberije. Zato ga je 4.g. posinio na Fo-

²⁴ August je bio toliko povrijeđen i ljut na Tiberija da ga je, kad se ovaj zasitio izbjivanja i poželio vratiti u Rim, opomenuo da se okane svake brige za svoje, koje je tako željno ostavio. Otad se njegovo dragovoljno izgnanstvo pretvorilo u kaznu. Usp: *Suet., Tib.*, 11-12.

²⁵ *Cass., Dio.*, LV 10, 18; *Suet., Tib.*, 12.

²⁶ *Cass., Dio.*, LV 10, 19.

²⁷ *Suet., Tib.*, 12.

²⁸ Tako izrijekom tvrdi Kasije Dion (LV 10, 19), dok Velej Paterkul (II 102) navodi kako je po ulasku u Armeniju isprva sretno vojevao.

²⁹ *Suet., Tib.*, 13. Tiberije se, kako na drugome mjestu kaže Svetonije (*Tib.*, 15) toga i pridržavao.

³⁰ *Vel. Pat.*, II 102; *Cass., Dio.*, LV 10a, 6.

³¹ *Cass., Dio.*, LV 10a, 8.

³² *Vel. Pat.*, II 102; *Cass., Dio.*, LV 10a, 9.

³³ *Suet., Aug.*, 65.

rumu u kurijskoj skupštini³⁴ zajedno s trećim unukom Agripom Postumom, ali je obvezao Tiberija da prije toga posini Germanika,³⁵ sina brata mu Druza i Antonije Mlađe, inače kćeri Marka Antonija.³⁶ Tiberiju je tada dodijeljena tribunska čast na deset godina, kao i Augustu.

Nove nevolje

Prema Dionovu svjedočanstvu niz je urota, od kojih je posljednju skovao Gnej Kornelije, unuk Pompeja Velikoga, doveo Augusta u veliku nedoumicu jer više nije bio siguran kako postupiti. Ne želeći kažnjavati urotnike smrću, a strahujući od toga da pokazujući preveliku milost tim činom praktički ne bi ohrabrivao nove pokušaje urote, poslušao je Livijin savjet da pokuša vladati još milosrdnije.³⁷ Čak je i Gneja Kornelija imenovao konzulom za 5. godinu. Tim je činom, kako svjedoči Kasije Dion, August toliko pridobio i Kornelija i ostale da se više nikad nitko nije pokušao urotiti protiv njega niti bio osumnjičen zbog takvih namjera. Svakako je ponajprije Livijina zasluga to što je Korneliju i ostalima pošteđen život.³⁸ No, unatoč Dionovim riječima to nije bio posljednji pokušaj urote protiv Augustova života.

Za Kornelijeve i konzulata Lucija Valerija Mesale dogodio se snažan potres, uslijed kojega se, vjerojatno, srušio most u korito Tibera, što je, pak, prouzročilo sedmodnevnu poplavu Grada.³⁹ Osim djelomične pomrčine sunca, Grad je bio pogođen i nestašicom i glađu. Iste je godine donesen i zakon da kćeri oslobođenika također mogu postati vestalskim djevicama jer se najplemenitije obitelji nisu pokazivale voljnima davati svoje kćeri u vestalke.⁴⁰

Novi problem koji se pojavio u to doba bilo je nezadovoljstvo vojnika mizernim nagradama za ratne operacije koje su se tada vodile i vrlo je mali broj njih pristajao nositi oružje dulje od propisanog vremena. Stoga je donesena odluka da se dvadeset tisuća sestercija dodjeljuje pretorijancima koji su odslužili puni rok od šesnaest godina službe, a dvanaest tisuća sestercija legionarima s punim rokom službe od dvadeset godina.⁴¹ U to se vrijeme rimska vojska sastojala od 28 legija⁴². Uz njih bilo je

³⁴ *Suet., Aug.*, 65; *Vel. Pat.*, II 103.

³⁵ *Suet., Tib.*, 15.

³⁶ *Vel. Pat.*, II 104.

³⁷ *Cass., Dio.*, LV 14-21.

³⁸ *Cass., Dio.*, LV 22, 1-2.

³⁹ *Cass., Dio.*, LV 22, 3. Dion ne navodi o kojem se mostu radilo, ali najvjerojatnije je riječ o Emilijevu mostu.

⁴⁰ *Cass., Dio.*, LV 22, 5.

⁴¹ *Cass., Dio.*, LV 23, 1.

⁴² *Cass., Dio.*, LV 23, 2. Ni Dion nema sigurne podatke o broju legija, već navodi „Dvadeset tri, ili, kako drugi kažu, dvadeset pet legija rimskih građana.“ U Dionovo doba, kako navodi, od Augustovih je legija postojalo njih devetnaest. U svojim djelima (I 3, 1) August donosi ukupan broj od 500.000 ljudi, ali to se odnosi ne sveukupni broj svih ljudi koji su služili pod Augustovim zapovjedništvom. No, do Varova poraza 9. godine August je raspolagao s 28 legija, nakon čega je taj broj spao na 25. Otuda vjerojatno i Dionov pogrešan navod, tim prije što je, kako sam kaže, u njegovo doba od Augustovih legija postojalo još njih devetnaest. No, kasniji su carevi osnivali sasvim nove legije i raspuštali stare, dok su neke i uništene, poput primjerice slavne Dvadesetprve *Rapax*, stradale za Domicijana u Dakiji.

savezničkih jedinica pješništva, konjanništva i mornara, ali njihov je točan broj nemoguće navesti.⁴³ Tome broju treba pridodati i tjelesnu gardu od deset tisuća ljudi podijeljenih u deset odjela i gradsku stražu od šest tisuća ljudi razdijeljenih u četiri odjela, kao i ponovno pozvane (*evocati*) i strane konjanike nazvane Batavcima prema rajnskom otoku Batavia, čiji su stanovnici bili na glasu kao odlični konjanici. Razumljivo je da je i broj evokata i Batavaca nemoguće precizno odrediti.⁴⁴ No to je svakako predstavljalo snagu koju je bilo sve teže financijski uzdržavati, zbog čega je August u Senatu iznio prijedlog o svakogodišnjem izdvajanju dijela poreznih prihoda kako bi se osigurala sredstva za vojničke plaće i mirovine.⁴⁵

Već sljedeće godine, za konzulata Emilija Lepida i Lucija Aruncija, osnovana je vojnička blagajna (*aerarium militare*), u koju je August osobno uplatio u svoje i Tiberijevo ime 170 milijuna sestercija iz vlastitoga imetka, kako bi se iz nje isplaćivale nagrade vojnicima koji su odslužili dvadeset ili više godina.⁴⁶ Zapovjedio je da njome upravljaju po trojica bivših pretora izabranih kockom na rok od tri godine, a svakom od njih dodijeljena su po dvojica liktora. Iako je August obećao svake godine uplaćivati ekvivalentnu svotu, nije prihvaćao priloge običnih građana, ali prihvatio je priloge pojedinih kraljeva i zajednica. No, u odnosu na potrebe i troškove sve se to pokazalo nedovoljnim. U potrebi permanentne opskrbe zatražio je od svakoga senatora da, nezavisno od ostalih, pronađe izvor prihoda, i dostavi mu ga na razmatranje u pisanome obliku. Kako ga ni jedan od tih prijedloga nije zadovoljio uveo je porez „dvadesetinu“ „... na baštine i darove koje umirući nekome ostave, osim baštine i darova posve bliskih srodnika i sirotinje, prikazujući kao da je taj porez našao zapisan u Cezarovim spisima.“⁴⁷

Iste je godine Rim zadesilo više nesreća, poput požara, nestašice hrane i gladi, koja je potrajala gotovo tri sljedeće godine. Stanje u Gradu bilo je vrlo teško i prijeto je izbijanje nemira. Kako bi olakšao pritisak August je odredio da se svi gladijatori i robovi namijenjeni prodaji izmjestu iz Grada na udaljenost od najmanje 100 milja, on osobno i drugi službenici raspustili su svoje pratnje, a senatori su dobili dopuštenje da napuste Grad i odu kamo žele. Bivši su konzuli imenovani da nadgledaju opskrbu žitom i kruhom da bi svaki pojedinac mogao kupiti istu količinu. Kako čak ni to nije pomoglo, zabranio je i održavanje javnih banketa za proslavu svoga rođendana.⁴⁸ „Budući da su u to vrijeme mnogi dijelovi grada bili vatrom opustošeni, izabere oslobođenike i podijeli ih na sedam odjela, da brane Grad od vatre, a kao zapovjednika postavi im jednoga viteza. Namjeravao ih je za kratko vrijeme raspustiti, ali ipak to

nije učinio.“⁴⁹ Uvjerio se kako je ta vatrogasna služba (*praefectura vigilum*) potrebna i vrlo vrijedna, pa ju je odlučio zadržati. U tako teškim uvjetima, dok je u Rimu vladalo izvanredno stanje, stigla je vijest o pobuni u Iliriku.

Uza sve te probleme Augusta nisu prestale pogađati i obiteljske tragedije. Za konzulata Aula Licinija i Kvinta Cecilija Metela, 7. godine, August je odlučio prognati svoga najmlađeg unuka Agripu Postuma zbog njegova neprikladna i divljeg ponašanja. Kasije Dion navodi kako je Agripa najviše vremena provodio u ribolovu, zbog čega je sam sebe prozvao Neptunom; da se ružno ophodio prema Liviji kao svojoj pomajci; da je često prigovarao Augustu što mu nije predao nasljedstvo koje mu je otac ostavio. Kad nikako nije bio naveden da popravi vlastito ponašanje, protjeran je na Planaziju, otok u blizini Korzike, a njegova je imovina predana vojničkoj blagajni.⁵⁰ Već sljedeće godine protjerao je i unuku Juliju zbog skandalozna ponašanja,⁵¹ a potom i pjesnika Publija Ovidija. Razlozi Ovidijeva protjerivanja nisu poznati, ali najvjerojatniji je povod pjesnikovo djelo *Umijeće ljubavi*, koje je, čini se, August smatrao protivnim svojim nastojanjima za duhovnom obnovom Rima. Stoga je 9. godine nadopunjen Julijev zakon o staleškim brakovima (*Lex Iulia de maritandis ordinibus*) iz 18. pr. Kr., koji je ubrzo, međutim, zbog protesta ponešto ublažen preko *lex Papia Poppaea*.⁵²

Panonsko-delmatski ustanak (6.-9. n. e.)

Niz vojnih pohoda okončanih 14. pr. Kr. trebao je označiti pripajanje i potpadanje pod vlast Rima većega dijela Balkanskog poluotoka. Razdoblje koje je uslijedilo prilično je šturo pokriveno literarnim izvorima iz kojih se ipak može iščitati da to nije bilo vrijeme potpunoga mira i da su rimski legati povremeno pokretali napadne operacije preko rijeke Drave. Tiberije je u to vrijeme bio posvećen operacijama u Germaniji, da bi se 6. pr. Kr. povukao u dragovoljno izgnanstvo na Rod. Vjerojatno je u Panoniji bilo i nekoliko manjih pobuna jer dio lokalnoga stanovništva nije u potpunosti prihvaćao rimsku vlast. Poznata su nam tek imena legata koji su naslijedili Tiberija, ali ne pouzdano i njihova vojna djelatnost.⁵³ Poznato je i da je u Iliriku tijekom 2. i 1. pr. Kr. oko godinu dana boravio Augustov proklamirani nasljednik, Agripin sin Gaj Cezar, posjećujući trupe na Dunavskoj granici i prikupljajući iskustvo prije odlaska na Istok.⁵⁴

⁴⁹ Cass., Dio., LV 26, 4-5.

⁵⁰ Cass., Dio., LV 32, 1-2; Vel. Pat., II 112.

⁵¹ Suet., Aug., 65. Dijete koje je Julija rodila nakon osude nije dopustio da se prizna i othranjuje.

⁵² Suet., Aug., 34.

⁵³ Prvi u nizu bio je Gnej Kornelije Lentul, koji je uspješno ratovao protiv Dačana i Sarmata, što je nakon pokoravanja Ilirka postao prioritet rimske vanjske politike zbog osiguravanja kontrole Panonske nizine i na srednjem Dunavu. Taj je prostor bio jednako važan i zbog predviđenih operacija u Germaniji. Lentula su kao carski legati naslijedili Sekst Apulej, a potom Lucije Domicije Ahenobarb, koji je također vodio operacije preko Dunava, prije no što je 1. n. e. preuzeo zapovjedništvo u Germaniji. Ilirik je tada preuzeo Marko Servilije, vjerojatno do 6. god., kad ga je naslijedio Marko Vinicije.

⁵⁴ Cass. Dio., LV 10, 17.

⁴³ Cass., Dio., LV 24, 5.

⁴⁴ Cass., Dio., LV 24, 5-8.

⁴⁵ Cass., Dio., LV 24, 9.

⁴⁶ Res gestae, III 17, 1; Cass., Dio., LV 25, 1; Suet., Aug., 49.

⁴⁷ Cass., Dio., LV 25, 4-5.

⁴⁸ Cass., Dio., LV 26, 1-3; Suet., Aug., 42.

Prividni je mir narušen u ljeto 6. godine izbijanjem velikog ustanka koji je zahvatio golemo područje i koji će u iduće tri godine dovesti do angažiranja velikoga broja rimskih legija. Rat u Iliriku Svetonije naziva „... najtežim od svih izvanjskih ratova poslije punskih.“⁵⁵ Kasije Dion i Velej Paterkul, koji je osobno i sudjelovao u gušenju ustanka, daju oprečne razloge njegova izbijanja.⁵⁶ Prema Paterkulu do ustanka je dovela barbarska ćud,⁵⁷ dok Kasije Dion donosi slikovitu epizodu u kojoj Baton Desidijatski, jedan od vođa ustanika, Tiberiju na pitanje o razlozima pobune odgovara: „Vi ste, Rimljani, krivi za rat jer svojim stadima kao čuvare šalžete vukove, a ne pse ili pastire.“⁵⁸

Na vijest o izbijanju ustanka u Rimu je nastala panika. „Dapače, tako je velik bio strah od tog rata da je pokolebao i preplašio i srce Cezara Augusta, očvrstnulo i prekaljeno iskustvom u tolikim ratovima.“⁵⁹ Pobuni je svakako pridonio odlazak većine legija u Tiberijev pohod protiv Markomana što je rimsku vojnu nazočnost uvelike reduciralo. Njezino je žarište bilo na prostoru naroda Dezidijata u današnjoj središnjoj Bosni, a na čelu ustanka bio je njihov plemenski poglavar Baton.⁶⁰ Ustanku su se vrlo brzo pridružili i Breuci u Panoniji pod vodstvom plemenskog poglavara Pinesa i vojskovođe Batona, zbog čega je pobuna poznata i pod suvremenim imenom „ustanak dvojice Batona.“ Ustanici su se okomili na rimske trgovce i veterane, a Breuci su se odvažili i na napad na Sirmij, ali ih je porazio rimski upravitelj Mezije Aulo Cecina, koji je, čim je saznao za ustanak, pohitao sa svojim snagama u pomoć.⁶¹ No, postupno su gotovo svi narodi Ilirika, osim Liburna i dijela Delmata, pristupili pobunjenicima, tako da rimski autori s pravom govore o panonsko-delmatskom ustanku.⁶² „Stoga je održano novačenje i odasvud su pozvani veterani; muževi i žene prisiljeni su da sukladno svojem imetku daju oslobođenike za vojnike. Čula se u Senatu riječ vladara kako neprijatelj, ne bude li se na oprezu, za deset dana može doći nadomak grada Rima. Od senatora i rimskih vitezova zatražena je pomoć za taj rat i oni su je spremno obećali.“⁶³ August je osobno pošao u Arimin kako bi bio bliže ratnim operacijama i da bi što brže dobivao vijesti iz Ilirika.⁶⁴

Saznavši za ta zbivanja Tiberije je pohitao u Ilirik, poslavši Mesalu Korvina naprijed, a sam ga je slijedio s većinom svojih legija. Do zime Tiberije je uspio osigurati Itali-

⁵⁵ *Suet., Tib.*, 16. To je, dakako, daleko od istine, ali po broju angažiranih legija i prostoru na kojem su se vodile operacije to je svakako bio najveći rat Augustova doba.

⁵⁶ Uzroci su, međutim, mnogo dublji i nikako se ne mogu svesti tek na visoke poreze ili novačenje

⁵⁷ *Vel. Pat.*, II 110. „... kad se čitava Panonija, obijesna zbog blagodati dugotrajna mira i narasla u snagama, nakon što su i Delmacija i sva plemena onoga kraja bili privučeni tomu cilju, podigla na oružje.“

⁵⁸ *Cass. Dio.*, LVI 16, 3.

⁵⁹ *Vell. Pat.*, II 110.

⁶⁰ *Cass. Dio.*, LV 29, 1.

⁶¹ *Cass. Dio.*, LV 29, 2.

⁶² Rat u Iliriku opsežno opisuju i Velej Paterkul i Kasije Dion (LV 29-34).

⁶³ *Vell. Pat.*, II 111.

⁶⁴ *Cass. Dio.*, LV 34, 3.

ju, ishodišnom bazom učinio je Sisciju i potom prikupljao snage za gušenje ustanka. To je, međutim, razljutilo Augusta, koji je smatrao da je Tiberije s postrojbama koje su mu bile na raspolaganju lako mogao zauzeti Dalmaciju. Postao je sumnjičav prema Tiberiju smatrajući kako ovaj koristi rat u Iliriku kao izgovor da bi što dulje pod oružjem imao golemu vojnu silu. Zato je Tiberiju poslao Germanika na čelu jakih snaga sastavljenih i od netom unovačenih oslobođenika. U Rimu se u to vrijeme ponovno javila nestašica hrane i glad. „Budući da je trebalo novaca i za ratove i za uzdržavanje noćnih straža uvede porez „pedesetinu“ na prodaju robova, a odredio je i da se novac, koji se inače doznacivao iz državne riznice pretorima koji su organizirali gladijatorske borbe, na to više ne troši.“⁶⁵

Rat se razvukao, a pobjeda nije bila na vidiku ni jednoj ni drugoj strani. U Iliriku je bilo raspoređeno više od 100.000 rimskih vojnika, legionara, augzilijara i savezničkih postrojbi, ali nije moguće kazati protiv kolikog broja ustanika su se borili.⁶⁶ Pa ipak, činjenica da su se operacije vodile na prostoru na kojem su ustanici živjeli išla je ipak u prilog Rimljanima. I jedna i druga strana uništavale su usjeve, stoku i zalihe hrane i obje su strane bile zamorene dugotrajnim sukobom. Među ustanicima zavladao je glad, a zatim i bolesti. Kako navodi Kasije Dion, u nestašici hrane jeli su korijenje i biljke.⁶⁷ Glad je, međutim, harala i Rimom. Početkom 8. godine, za konzulata Marka Furijsa i Seksta Nonija, povedeni su pregovori o sklapanju mira, ali su okončani bez uspjeha. Mir je nakratko zavladao u Panoniji kad je 3. kolovoza Baton Breučki Pinesa mučki predao Rimljanima i sâm se istodobno predao Tiberiju. Za uzvrat mu je odobreno da pod rimskom kontrolom ostane poglavar Breuka.⁶⁸ No, vijest o tome navela je Batona Desidijatskog da kazni izdaju pa je provalio u Panoniju, pogubio drugog Batona i ponovno pobunio dio Panonaca. Iz Sirmija je s vojnim snagama brzo intervenirao Plaucije Silvan, porazio Batona i natjerao ga na povlačenje južno od Save. Do kraja godine skršena je pobuna u Panoniji, a Breuci ponovno vraćeni pod vlast Rima.⁶⁹

Potkraj zime 9. godine, za konzulata Kvinta Sulpicija i Gaja Sabina, Tiberije se vratio u Rim prepustivši rat legatima u Iliriku. August je izišao pred njega i dočekao ga u predgrađu. Potom su zajedno s tribunala pozdravili narod. Činjenica da je August od konzula zatražio trijumfalne igre pokazuje da se vjerovalo kako je ilirski ustanak gotovo ugušen. Dok su se pripremale igre August je, zabrinut time što se sve manje rimskih aristokrata odlučuje na sklapanje braka, na Forumu oštro ukorio one neoženjene, a kao primjer pohvalio one oženjene koji su imali i djecu.⁷⁰

⁶⁵ *Cass., Dio.*, LV 31, 4.

⁶⁶ Brojke koje donosi Velej Paterkul sasvim sigurno su pretjerane. Usp. *Vell. Pat.*, II 110.

⁶⁷ *Cass., Dio.*, LV 33, 1.

⁶⁸ *Cass., Dio.*, LV 34, 3-4; *Vell. Pat.*, II 114.

⁶⁹ *Cass., Dio.*, LV 34, 4; *Vell. Pat.*, II 114.

⁷⁰ *Cass., Dio.*, LVI 1-4.

Unatoč uspješnim operacijama u Dalmaciji otpor tamošnjih naroda nije prestajao. Beskonačni skupi rat, kako navodi Kasije Dion, ponovno je izazvao nestašicu i glad u Italiji. Zato je August ponovno poslao Tiberija u Dalmaciju, gdje je Germanik ratovao uspješno, ali bez konačnih rezultata.⁷¹ Preuzimanje zapovjedništva iskusnog vojskovođe Tiberija od hrabrog ali neiskusnog Germanika ubrzo je dalo rezultate. Na posljatku Baton se sklonio u dobro utvrđeni i teško pristupačni Andetriji (dan. Gornji Muć). Nakon dugotrajne i krvave opsade Baton se predao sa svojim preživjelim ljudima. Tiberije je poštedito i njega i njegove borce.⁷² Tako je taj rat završio, prema Dionovim riječima, nakon gubitka mnogo ljudi i golemog novca; toliko je legija bilo angažirano u toj kampanji, a tako je malo plijena zadobiveno.⁷³

Augustu i Tiberiju dopušteno je da čast imperatora pridruže svojim ostalim titulama i dodijeljen im je trijumf. Primili su i druge počasti, poput podizanja dva trijumfalna luka u Panoniji, jedine koje je August prihvatio. Germaniku su dodijeljene trijumfalne počasti, kao i čast pretora.⁷⁴

Varov poraz

Vijest o katastrofi u Germaniji Tiberije je primio u Panoniji, ako je vjerovati Veleju Paterkulu, pet dana nakon konačnog okončanja ratnih operacija u Iliriku.⁷⁵ Taj najteži Augustov vojni poraz,⁷⁶ prema Veleju Paterkulu „...najstrašnije nesreće, od koje nakon Krasova poraza među Partima ni jedna nije bila teža za Rimljane, ...“, bio je u stvari nesretan splet okolnosti koji je otpočeo još povlačenjem iz mirovine Kvintilija Vara 6. g. i njegovim imenovanjem za zapovjednika rajnske vojske. To se zbivalo u trenucima kad je Tiberije pripremao veliku kampanju protiv Maroboda, kralja Maromana koji su živjeli na prostoru Bojohema (*Boiohaemum*), što otprilike odgovara današnjoj Češkoj. Izbijanje panonsko-delmatskog ustanka prisililo je Tiberija da prekinje planiranje i žurno povede vojsku na jug kako bi ugušio pobunu koja će se pretvoriti u trogodišnji iscrpljujući rat. Varu su ostavljene tri legije na donjoj Rajni i još dvije koje su činile vojsku gornje Rajne.⁷⁷ Tiberije je također sa sobom poveo i najveći dio augzilijara i savezničkih jedinica⁷⁸ ostavljajući Vara sa samo pet legija nasuprot dvanaest do petnaest legija kojima su na rajnskoj granici raspolagali on i njegov

⁷¹ *Cass. Dio.*, LVI 12, 1.

⁷² *Suet., Tib.*, 20.

⁷³ *Cass. Dio.*, LVI 16, 4.

⁷⁴ *Cass. Dio.*, LVI 17, 1-2.

⁷⁵ *Vell. Pat.*, II 117.

⁷⁶ *Suet., Aug.*, 23.

⁷⁷ Tim je dvjema legijama kao legat zapovijedao Varov nećak Lucije Nonije Asprenat koji je svoje legije uspio spasiti od uništenja 9. godine. *Usp. Vel. Pat.*, II 120.

⁷⁸ *Suet., Tib.*, 16. U panonskom ratu sudjelovalo je 75000 augzilijara i saveznika podržavajući legije koje su se borile u Dalmaciji i Panoniji.

⁷⁹ *Flor.*, II, XXX; *Cass. Dio.*, LVI 18, 2.

brat Druz dok su tamo vojevali. Tada se činilo kako tolika vojna snaga na tome prostoru nije ni potrebna jer je August nakon Druzovih i Tiberijevih pohoda Germaniju istočno od Rajne smatrao umirenim područjem.⁷⁹ Takvo je mišljenje potvrđivala i cvatuća rimska trgovina na istoku Germanije.

Druga je nesretna okolnost bila povratak iz rimske vojne službe mladog Arminija (što je najvjerojatnije latinizirani oblik germanskog imena Hermann), koji je potom postao knezom Heruščana. Arminije je služeći kao časnik augzilijara u rimskoj vojsci stekao pravo rimskoga građanstva i status rimskoga viteza te je proglašen i prijateljem rimskoga naroda. Vrlo je dobro upoznao Rimljane i način njihova razmišljanja, kao i rimsku vojnu taktiku i to je iskustvo odlučio upotrijebiti kako bi Rimljane zauvijek izbacio iz Germanije. Prilikom mu je pružio to što je kao zapovjednik savezničkih kohorti Heruščana s čašću ekvivalentnom rimskom prefektu 9. g. služio u sastavu Varove vojske.

Sljedeće tri godine Var bi svakoga proljeća poveo svoje legije preko Rajne i, pridavši im kontingente germanskih saveznika, prolazio Germanijom između Rajne i Labe, dijelom kako bi plašio lokalno stanovništvo, a dijelom kako bi ga pridobio. U unutrašnjosti Germanije, što mu zamjera Velej Paterkul, Var se ponašao „...kao gradski pretor (koji) na trgu izriče pravdu, a ne kako usred granica Germanije zapovijeda vojskom.“⁸⁰ Tijekom ljeta 9. g. Arminiju je pošlo za rukom da se on i Sigimer, brat kralja Kačana, sprijatelje s Varom. Kako kaže Kasije Dion, postali su toliko bliski da su stalno bili zajedno i često s Varom dijelili stol.⁸¹

Početak jeseni, kao i svake godine, otpočele su pripreme za povratak Varovih legija na rimski teritorij, što je bio trenutak koji je Arminije i očekivao. Varov je plan bio slijediti liniju rimskih utvrda duž rijeke Lippe i prijeći preko pontonskog mosta na Rajni u blizini *Castra Vetera* (dan. Xanten). Iako je Varu bilo dojavljeno o predstojećem vjerolomstvu – plan zasjede mu je, naime, predočio Arminijev tast Segest – on je bio toliko uljuljan u sigurnost da je to upozorenje zanemario.⁸²

Premda je poznato što se dogodilo, točan slijed događaja nije moguće pouzdano utvrditi jer izvori nisu suglasni i daju proturječne podatke.⁸³ Var je, izgleda, prilično oslabio svoje legije poslavši veći broj vojnika pojedinim germanskim zajednicama koje su, prema urotničkom planu, tražile vojnu pomoć zbog raznih izmišljenih

⁸⁰ *Vel. Pat.*, II 118.

⁸¹ *Cass. Dio.*, LVI 19, 2.

⁸² *Vel. Pat.*, II 118; *Flor.*, II, XXX. Velejev je prikaz prilično kratak, ali zato obilje informacija o razlozima koji su naveli Vara da zanemari Segestovo upozorenje nalazimo kod Tacita (*An.*, I 50-71) opisujući Germanikove operacije u Germaniji nakon Augustove smrti.

⁸³ Velej Paterkul, kronološki najbliži autor, donosi kratku priču o samom tijeku događaja, a više se zadržava na junačkim ili nečasnim potezima pojedinaca. Dionov je prikaz nešto opširniji, ali ni on ne odgovara na pitanje kako je Var uvučen u močvarnu i gustu Teutoburšku šumu. Osim toga, tekst ima lakunu baš u dijelu u kojem se govori o bitci. Tacit se, pak, u nekoliko navrata vraća na Varov poraz, ali opisujući Germanikov osvetnički pohod nakon Augustove smrti. Ništa precizniji nije ni Flor.

razloga.⁸⁴ Germanski su saveznički odredi već bili raspušteni i poslani kućama na zimovanje. Ustanak je otpočeo upravo napadom na rimske vojnike koji su poslani Germanima kao ispomoć, a vijest o tome navela je, čini se, Vara da skrene s planiranog pravca u teško prohodnu šumu, gdje su ga čekali Arminijevi ljudi.⁸⁵ Preciznu lokaciju zasede ne navodi ni jedan od rimskih autora, ali Kasije Dion navodi kako je „... zahvaljujući germanskoj lukavštini Var odvučen daleko od Rena u zemlju Heruščana, prema rijeci Vizurgu.“⁸⁶

Prvi dan napada zatekao je rimsku kolonu u dubokoj šumi na močvarnom zemljištu. Na početku kolone bili su inženjerci koji su proširivali put i eventualno gradili mostove. Putem, zasigurno ne veće širine od one dovoljne tek za jedna kola, u sredini su se kretala kola s hranom i opremom, dok su sa strane u koloni po jedan išli vojnici. Na začelju se pak nalazilo mnoštvo civila i neboračke pratnje.⁸⁷ Ne očekujući ikakav napad legionari su uz oružje nosili i vlastitu prtljagu što im je dodatno omogućilo da se učinkovito suprotstave Germanima. Kad je počela oluja sa snažnom kišom, Arminijevi ljudi su napali. Sklizak i blatani teren je Rimljanima, koju su nosili oklope, dodatno smetao, a, osim toga, Germani su bili vještiji ratovanju u šumi. Rimska vojska, navikla na disciplinu i organiziran bojni red, kojega na takvom terenu nije bilo moguće postaviti, borila se stihijski i s malo uspjeha. Nakon duže borbe i znatnih gubitaka Rimljani su se uspjeli probiti do neke čistine gdje su uz mogli podići logor. No, i tijekom noći Germani su napali u nekoliko navrata. Sutradan ujutro Rimljani su očekivali otvorenu bitku sa Germanima, ali kako su Arminijevi ljudi ostali u šumi, rimski su legionari rastavili logor, a Var izdao naredbu da ostave sva kola te da se dalje krene samo s onim što je neophodno kako bi se povećala mobilnost. Drugog dana napadi su se nastavili i upravo su tog dana Rimljani imali najveće gubitke. Kad su se uspjeli dokopati druge zaravni, gdje su odbili Germane i ponovo podigli logor, rimski su redovi bili ozbiljno prorijeđeni, dok je Germana bilo sve više jer su se i druga germanska plemena pridružila Arminiju. Trećega dana Var je naredio proboj u pokušaju da spasi što se može spasiti. Rimski vojnici su si pod borbom probijali put sve dok nisu naišli na barikadu od drveća. Na tom je mjestu Arminije odlučio uništiti Rimljane. Danas se vjeruje da je to Kalkreise kraj Osnabrücka, gdje je nađeno mnoštvo fragmenata rimskih oklopa i brojni brončani novčići koji potiču od prije 9. g., a nađena je i danas najstarija poznata konjanička zaštitna paradna maska za lice. Rimljani su bili napadnuti sa svih strana, te razbijeni u manje grupe. Jedna po jedna, grupice rimskih vojnika su ili poklane ili su se predale da bi potom bili žrtvovani Votanu. Njihove odsječene glave Germani su nabijali na grane stabala. Var se ubio svojim mačem vidjevši da je sve izgubljeno.⁸⁸

Tim jednim porazom uništene su tri legije, tri ale i šest kohorti, što su podaci koje navode svi literarni izvori.⁸⁹ U trenucima bitke Var nije raspolagao cjelokupnom snagom, ali i da jest to nimalo ne bi promijenilo stvar. Prema Veleju Paterkulu uništene XVII, XVIII, i XIX legija spadale su među elitne rimske legije.⁹⁰ To je bila: „Vojaska najhrabrija od svih, prva među rimskim vojnicima po svojoj stezi, snazi i iskustvu u ratovanju.“⁹¹ Tako velik gubitak iskusnih i discipliniranih vojnika bilo je teško nadoknaditi, a Augusta je osobito plašila mogućnost germanskog prodora sve do Italije i sâmoga Rima.⁹²

Posljednjih pet godina

August je bio duboko deprimiran Varovim porazom. Kad je primio vijest o tome dao je po Gradu rasporediti straže, a namjesnicima provincija produljio je vlast. Nekoliko je mjeseci pustio rasti kosu i bradu te je znao lupati glavom o vratnice vičući: „Kvintilije Vare, vrati mi legije!“ Dan poraza svake je godine obdržavao kao dan žalosti i tuge.⁹³ Tri uništene legije više nikad nisu obnovljene, a njihovi su brojevi izbačeni iz popisa legija. Ni jedan Rimljanin, naime, ne bi pristao služiti u legijama pod tim nesretnim brojevima.⁹⁴

Na Rajnu je hitno poslan Tiberije, ali nije prelazio rijeku već se koncentrirao na to da spriječi eventualni germanski prelazak u Galiju. No, Germani, znajući da je on tamo, nisu na to ni pomišljali. Cijela je godina prošla u pripremama i prikupljanju snaga za prodor preko Rajne. Za to je vrijeme u Rimu, za konzulata Publija Kornelija Dolabele i Gaja Junija Silana, Tiberije posvetio obnovljeni hram Konkordije, na čijem je natpisu uklesano i njegovo i ime njegova pokojnog brata Druza.⁹⁵ Sljedeće, 11. godine, za konzulata Marka Emilija Lepida i Statilija Taura, Tiberije i Germanik u svojstvu prokonzula provalili su preko Rajne. Bila je to više demonstracija sile nego prava invazija, jer, kako kaže Kasije Dion, nisu dobili ni jednu bitku niti pokorili ni

⁸⁹ *Vel. Pat.*, II 117; *Suet.*, *Aug.*, 23.

⁹⁰ Sve tri navedene legije unovačio je još Julije Cezar 49. pr. Kr., a prostor novačenja bila je Italija. Sudjelovale su i istakle se u Agripinoj kampanji u Akvitaniji 20. pr. Kr. te pod Tiberijem 15. pr. Kr. u Reciji. Potom su smještene na rajnsku granicu i vrlo vjerojatno sudjelovale u Druzovim i Tiberijevim pohodima u Germaniju.

⁹¹ *Vel. Pat.*, II 119.

⁹² *Cass. Dio.*, LVI 23, 1.

⁹³ *Suet.*, *Aug.*, 23. Dva od tri izgubljena legijska orla uspio je vratiti Germanik u osvetničkoj rimskoj kampanji između 14. i 16. g., a treći je oduzet Kačanima tek 41. g. za Klaudijeve vladavine. To je pošlo za rukom vojskovođi Publiju Gabiniju kojemu je zbog tog uspjeha car Klaudije dodijelio naslov *Cauchius*.

⁹⁴ Ipak, kasnije, pod Neronom, za njegove je planirane kampanje protiv Partije ili Etiopije podignuta nova XVIII. legija. Potpuna je nepoznanica zašto joj je dodijelio broj XVIII. kojega je svaki rimski vojnik smatrao nesretnim nakon Varova poraza. I u Analima i u Historijama brojne su Tacitove reference uz novu XVI. legiju koja je 69. g. bila jedna od četiriju legija vojske Gornje Germanije. Na granici se nalazilo njezinih šest kohorti dok su ostale četiri bile na službi u Aleksandriji, odakle ih je Tit povukao radi opsade Jeruzalema. Kad je postao carem Vespazijan je raspustio novu XVIII. legiju. Njezine četiri kohorte s istoka uklopljene su u novu VII. Gemina, a rajnskih šest kohorti predalo se pobunjenicima tijekom Civilova ustanka.

⁹⁵ *Cass. Dio.*, LVI 25, 1.

⁸⁴ *Cass. Dio.*, LVI 19, 1.

⁸⁵ *Cass. Dio.*, LVI 19, 4-5.

⁸⁶ *Cass. Dio.*, LVI 18, 5.

⁸⁷ *Cass. Dio.*, LVI 20, 2.

⁸⁸ *Vel. Pat.*, II 119.

jedno pleme. Plašeci se zasjede nisu napredovali daleko od Rajne. Na tom su se području zadržali do kasne jeseni, proslavili konjskim trkama Augustov rođendan, te se vratili natrag preko Rajne.⁹⁶

U Rimu je Tiberijev sin Druz Cezar postao kvestorom. Zbog svih nedaća koje su ga snašle August je bio u turobnom raspoloženju. Zato je čak šesnaest pretora te godine obnašalo službu. Toliko je naime bilo kandidata, a August, ne htijući povrijediti i jednoga od njih, nije ni proveo izbor.⁹⁷ Zbog poodmaklih godina August je sve rjeđe dolazio i u Senat. Kad je 12. godine Germanik izabran za konzula, premda nikad nije obnašao čast pretora, August je napisao pismo Senatu preporučujući Germanika. Isto je pismo poslano i Tiberiju. Pismo je u Senatu pročitao Germanik, kao i tada, jer August više nije mogao govoriti dovoljno glasno da bi ga senatori čuli. Potom je, izgovarajući se germanskim ratom, zatražio od senatora da ga više ne dolaze pozdravljati u njegov dom te da se ne ljute na njega što im se više neće pridruživati prilikom njihovih javnih gozbi. Jer postalo je običajem da kad bi se odmarao ili čak privilegao, ne samo senatori, već i vitezovi, pa i mnogi od običnih građana dolaze pozdraviti ga.⁹⁸ Svoje je ostale dužnosti nastavio obavljati kao i do tada.

Marsove igre te godine, budući da je Tiber poplavio cirk, održane su na Augustovu forumu i proslavljene utrkama konja i pokoljem divljih zvijeri. Održane su potom iznova i tom je prilikom Germanik dao u cirku pobiti dvije stotine lavova. Potom je posvećen Portik Julijevaca sagrađen u čast Gaja i Lucija Cezara.⁹⁹

Godine 13., kad su konzulima imenovani Lucije Munacije i Gaj Silije, August je s prividnom nevoljkošću prihvatio produženje svojih ovlasti (*imperium proconsulare*) na daljnjih deset godina. Tribunske je ovlasti i imperij na deset godina dobio i Tiberije, a njegovu sinu Druzu odobrena je kandidatura za konzulat za dvije godine, premda nikad nije obnašao preturu. Zatražio je i da mu se dodijeli dvadeset godišnjih savjetnika budući da mu godine više nisu dopuštale da dolazi u Senat, osim u rijetkim prilikama. „Budući da su se, tako rekavši, svi ljutili na dvadesetinu, a činilo se da će doći i do nemira, pošalje August pismo Senatu s prijedlogom neka on potraži neke druge novčane izvore. To nije učinio s namjerom da onaj porez ukine, nego da ga oni, ako im se ne ukaže ni jedan drugi prihvatljiviji izvor, i preko volje potvrde, a bez pogrde na njega... Kad je iz njihova pisma doznao da su oni spremni podnijeti sve radije negoli onaj porez, uvede porez na polja i na kuće pa, ne rekavši ništa, ni koliko ni kako će ga plaćati, pošalje odmah neke svoje ljude ovamo, a druge onamo, da zabilježe imutak i privatnih lica i gradova, da bi iz straha od još većih gubitaka pristali plaćati dvadesetinu. To se i dogodilo.“¹⁰⁰

⁹⁶ Cass. Dio., LVI 25, 2-3.

⁹⁷ Cass. Dio., LVI 25, 4.

⁹⁸ Cass. Dio., LVI 26, 1-3.

⁹⁹ Cass. Dio., LVI 27, 4-5.

¹⁰⁰ Cass. Dio., LVI 28, 4-6.

Augustova oporuka i smrt

Predosjećajući da mu se bliži kraj August je 3. travnja 13. godine sastavio oporuku i pohranio ju kod djevica vestalki. Prema Svetonijevim riječima, testament je bio napisan u dva primjerka, pisana djelomično njegovom rukom, a djelomično od njegovih slobodnjaka Polibija i Hilariona. Uz oporuku bila su priložena još tri jednako zapečaćena svitka od kojih je prvi sadržavao naredbe vezane uz njegov pogreb, drugi je predstavljao popis njegovih djela (*Res gestae*) koji je htio de se ureže u mjedene ploče i postavi pred njegov mauzolej, dok je treći predstavljao statistički pregled čitave države (*Breviarium totius imperii*), od broja vojnika pod oružjem do novca u državnjoj i carskim blagajnama, kao i poreznim zaostacima.¹⁰¹

Godine 14., kad su konzuli bili Sekst Apulej i Sekst Pompej, Augustovo se zdravlje počelo pogoršavati. Tacit, kao i Svetonije i Kasije Dion, bacaju sumnju na Liviju, dovodeći to u svezu s pretpostavljenim iznenadnim Augustovim putovanjem na Plaznazu u posjet protjeranome Agripi.¹⁰² U svakom slučaju Svetonije svjedoči o Augustovu dobrom raspoloženju. Germanik je uspješno ratovao na sjeveru, a Tiberija je August namjerio poslati u Ilirik odlučivši otpratiti ga dio puta. Stigavši u Asturu „... odande je protiv svoga običaja otplovio još iste noći zbog povoljna vjetra, i tako na sebe navukao klicu bolesti zadobivši projev.“¹⁰³ „Pohodivši zatim kampansku obalu i obližnje otoke, zadržao se četiri dana i na Kapreji, da se odmori, veoma raspoložen za mir i svaku prijaznost. ... Revno je prisustvovao vježbama grčkih efeba, kojih je na Kapreji bio još priličan broj po staroj uredbi; njima je dapače priredio gozbu kojoj je i sam prisustvovao; ... Ukratko, prepustio se svakoj vrsti zabave.“¹⁰⁴ Potom se prevezao u Neapol iako su ga još uvijek, čas jače čas slabije, mučila crijeva. Unatoč tome nazočio je do kraja gimnastičkim natjecanjima utemeljenima njemu u čast. Potom je s Tiberijem otputovao do Beneventa,¹⁰⁵ ali mu se na povratku pogoršalo zdravlje pa je ostao ležati na imanju svoga oca Gaja Oktavija u Noli.¹⁰⁶ Budući da mu se iz dana u dan bolest pogoršavala dao je pozvati Tiberija natrag s puta.¹⁰⁷ Tako se ovaj, tek što je ušao u Ilirik, žurno vratio u Italiju.

Prema Svetonijevu svjedočanstvu posljednji dan života češće je zapitkivao je li narod na ulicama već zabrinut zbog njega. Zatražio je i ogledalo te naložio da mu se

¹⁰¹ Suet., Aug., 101.

¹⁰² Tac., Ann., I 3; I 5; Suet., Aug., ; Cass. Dio., LVI 30, 1-2.

¹⁰³ Suet., Aug., 97. Kasije Dion nije toliko precizan u dijagnosticiranju Augustove bolesti (LVI 30, 3.), dok za Tacita (Ann., I 5) gotovo da nema nikakve dvojbe o Livijinoj krivici.

¹⁰⁴ Suet., Aug., 98.

¹⁰⁵ Vell. Pat., II 123; Suet., Aug., 98.

¹⁰⁶ Vell. Pat., II 123; Suet., Aug., 98; Cass. Dio., LVI 29, 2.

¹⁰⁷ Vell. Pat., II 123. Teško je pouzdano odgovoriti je li Tiberije Augusta zatekao još živa. Prema Tacitu (Ann., I 5) Tiberije je hitno pozvan natrag Livijinim pismom, a ne Augustovim. Kasije Dion (LVI 31, 1.) izriječno navodi kako je mišljenje većine autora da je Livija zatajila Augustovu smrt do Tiberijeva povratka i da je to najvjerojatniji tijek zbivanja.

počešlja kosa i namjeste spuštene čeljusti. Potom je pustio k sebi prijatelje i upitao ne čini li im se da je svoju ulogu u komediji života dobro odigrao. Potom je dodao uobičajeni kazališni zaglavak na grčkome:

„Je l' izvrsna vam bila gluma, plješćite,
I svi nas sad ispratite s radošću.“¹⁰⁸

Umro je u istoj sobi kao i njegov otac Oktavije 19. kolovoza, na dan kad je po prvi puta postao konzul, oko devetoga dnevnog sata¹⁰⁹ u dobi od 75 godina, deset mjeseci i dvadeset šest dana.¹¹⁰ Tako je „...u sedamdeset i šestoj godini života, nebesku dušu vratio nebu.“¹¹¹

Njegovo su tijelo sutradan ponijeli redom najistaknutiji građani gradova na putu, noseći ga samo noću zbog vrućeg doba godine, dok bi ga danju polagali u bazilici ili glavnom gradskom hramu svakog od gradova. U Bovili u blizini Rima su tijelo preuzeli rimski vitezovi i noću ga unijeli u Grad te ga položili u predvorju njegove kuće.¹¹² Sutradan je održana senatska sjednica, na kojoj je nakon brojnih prijedloga prevladala umjerenost,¹¹³ pa su mu održana dva govora: pred hramom Božanskog Julija govorio je Tiberije, a pred starom govornicom na Forumu Tiberijev sin Druz. Potom su tijelo na ramenima odnijeli senatori do Marsova polja gdje je spaljeno. Posmrtno ostatke pokupili su najugledniji članovi viteškog staleža i pohranili ih u Mauzoleju.¹¹⁴

Augustovu je oporuku pročitao u Senatu oslobođenik Polibije, a u Senat ju je donio Druz.¹¹⁵ „Kao prve baštinike odredio je Tiberija na polovicu i jednu šestinu, a Liviju na jednu trećinu; osim toga su oboje imali nositi njegovo ime. Kao druge baštinike odredio je Tiberijeva sina Druza na jednu trećinu, a na ostale dijelove Germanika i njegova tri sina; kao baštinike trećega reda naveo je više svojih rođaka i prijatelja. Narodu je rimskom zapisao četrdeset milijuna sestercija, gradskim tribusima tri i pol milijuna, svakom pretorijancu po tisuću sestercija, svakom vojniku gradskih kohorti po pet stotina, a svakom legionaru po tri stotine sestercija. Ta se svota morala isplatiti odmah jer ju je on uvijek imao pohranjenu u svojoj blagajni.“¹¹⁶ Svoju vlastitu kćer, unuku i unuka, međutim, ni oporučno nije pomilovao, već je izričito naglasio da se ne smiju pokopati u njegovoj grobnici.¹¹⁷

¹⁰⁸ Suet., Aug., 99.

¹⁰⁹ Između 14 i 15 sati.

¹¹⁰ Tac., Ann., I 9; Suet., Aug., 100; Cass. Dio., LVI 30, 5. Sve to, naravno, pod uvjetom da Livija nije tajila smrt do Tiberijeva dolaska u Nolu.

¹¹¹ Vell. Pat., II 123.

¹¹² Suet., Aug., 100; Cass. Dio., LVI 31, 2.

¹¹³ Tac., Ann., I 8; Suet., Aug., 100.

¹¹⁴ Suet., Aug., 100; Cass. Dio., LVI 42, 4, međutim, navodi da je Augustove ostatke u njegov mauzolej položila osobno Livija.

¹¹⁵ Cass. Dio., LVI 32, 1a, 1. Prema Tacitovu svjedočanstvu (Ann., I 8) u Senat su je donijele vestalske djevice.

¹¹⁶ Suet., Aug., 101. Usp. također Tac., Ann., I 8 i Cass. Dio., LVI 32, 1-3.

¹¹⁷ Suet., Aug., 101; Cass. Dio., LVI 32, 4.

„Nakon što je pogreb po ustaljenom običaju dovršen, dosuđeni su mu hram i božanske počasti.“¹¹⁸ Tako je 17. rujna na senatskoj sjednici August konsekran i proglašen Božanskim. Nekoliko dana kasnije umrla je u progonstvu njegova kći jedinica Julija.

Popis Augustovih legija

Legio I Germanica – izvorno najelitnija legija Pompeja Velikog, sudjelovala u građanskom ratu protiv Cezara u bitkama kod Farsala, Tapsa i Munde. Kao Augustova legija sudjelovala u Kantabrijskom ratu 29-20. pr. Kr. i Tiberijevoj kampanji u Germaniji 15-5. pr. Krista.

Legio II Augusta – izvorno republikanska legija unovačena od Pompeja Velikog za službu u Hispaniji. Predala se Cezaru 49. pr. Kr., da bi potom ponovno prešla na senatorsku stranu i borila se na strani Pompejevih sinova do poraza kod Munde 45. pr. Krista. Potom ponovno uvrštena u sastav Cezarove vojske. U sastavu Oktavijanove vojske 30. pr. Kr. odlazi u Hispaniju i sudjeluje u Kantabrijskom ratu gdje je za službu nagrađena nadimkom Augusta. Godine 9. legija je u službi na Rajni, a pet godina kasnije ima vodeću ulogu u Germanikovoj germanskoj kampanji.

Legio III Augusta – vjerojatno stvorena iz izvorno Pompejeve treće legije. U Africi od 30. pr. Krista. Vjerojatno za zasluge u ratu protiv pustinjskih plemena 19. pr. Kr. dobila nadimak Augusta. Legija je možda sudjelovala i u Kantabrijskom ratu, kad su četiri legije nagrađene titulom Augusta.

Legio III Cyreanica – izvorno legija Marka Antonija unovačena 36. pr. Kr. u Kirenaici u sjevernoj Africi. Predala se Oktavijanu nakon bitke kod Akcija i sljedeće godine uvrštena je u sastav Oktavijanove vojske. Smještena na službu u Aleksandriji.

Legio III Galica – izvorno Pompejeva legija, borila se protiv Cezara kod Farsala. Cezar ju je reformirao 49. pr. Kr. i dodao joj pridjevnik *Galica* kako bi se razlikovala od druge Pompejeve legije s rednim brojem III. *Legio III Galica* bila je jedna od legija koju je Antonije poveo sa sobom na istok. Legija se istakla hrabrošću tijekom Antonijeva neuspjeha 36. pr. Kr. u Mediji. Od 30. pr. Kr. u sastavu Oktavijanove vojske smještena u Siriji.

Legio IIII Macedonica – vjerojatno izvorno Pompejeva legija, kasnije pod Antonijevim zapovjedništvom. U Bitci kod Filipa borila se na lijevom krilu Antonijeve vojske protiv Marka Bruta i pretrpjela vrlo teške gubitke. Vjerojatno je tada dobila nadimak Makedonska. Pod Oktavijanom smještena je u Hispaniju s bazom u Julio-Brigi (dan. Retorillo).

Legio IIII Scythica – izvorno republikanska legija Pompeja Velikog smještena u Hispaniji gdje se borila protiv Cezara, kojem se predala 49. pr. Krista. Neke od kohorti

¹¹⁸ Tac., Ann., I 10.

prebjegle su potom u Grčku pod Afranijevim zapovjedništvom. Sudjelovale su u bitci kod Farsala, da bi potom prebjegle u sjevernu Afriku. S redovima popunjenim oslobođenim robovima, na užas ostalih legionara, legija je sudjelovala u bitci kod Tapsa, nakon čega se konačno predala. Oktavijan je formirao novu četvrtu legiju iskoristivši preostale Pompejeve legionare kao njezinu jezgru. Legija je potom poslana u Makedoniju. Ime Skitska dobila je nakon što je 29. pr. Kr. pod zapovjedništvom Marka Licinija Krasa u seriji bitaka razbila skitske Bastarne koji su provalili u Meziju i Makedoniju. Godine 9. legija je bila stacionirana u Meziji.

Legio V Alaudae – unovačena 48. pr. Kr. u Hispaniji po Cezarovu nalogu. Legija je ubrzo prebačena u sjevernu Afriku gdje se istakla u Cezarovo kampanji protiv republikanskih snaga, posebice u bitki kod Tapsa 6. travnja 46. pr. Kr. Krista, a zatim i kod Munde. Pod Markom Lolijem legija je 16. pr. Kr. izgubila svog legijskog orla u sukobu s germanskim plemenima Sugambrija, Tenketrima i Usipetima u Galiji, što je ostalo neizbrisiva sramota vezana uz njezino ime. Godine 14. legija je bila stacionirana u Veteri zajedno s preostale tri legije vojske Donje Germanije. Istakla se prilikom Germanikove kampanje u Germaniji od 14. -16. godine.

Legio V Macedonica – stvorena iz Oktavijanove pete legije formirane prije 42. pr. Kr. Krista. Ime je dobila jer je od 30. pr. Kr. do 6. n. e. služila u Makedoniji, nakon čega je prebačena u Meziju.

Legio VI Ferrata – jedna od šest republikanskih legija stacioniranih u Hispaniji pod zapovjedništvom Pompeja Velikog. Jedna od legija koje su se predale Cezaru 49. pr. Kr. u Hispaniji, ali dijelom, zajedno s kohortama četvrte legije, prebjegla Pompeju u Grčku. Sedam kombiniranih kohorti tih dviju legija borilo se kod Farsala protiv Cezara kao hispanske kohorte. Oko 1000 ljudi Šeste legije predalo se Cezaru kod Farsala dok su ostali prebjegli u sjevernu Afriku i borili se protiv Cezara kod Tapsa. Ti će se preživjeli ljudi kasnije boriti za Oktavijana u bici kod Akcija i konačno postati jezgra nove šeste legije *Victrix*. Onih tisuću legionara borit će se s Cezarom prilikom Aleksandrijskog rata, sudjelovati u njegovoj pobjedi nad Farnakom kod Zele, te uzeti učešća u Cezarovo pobjedi nad Pompejevim sinovima u Hispaniji. Nakon Cezarove smrti šesta Željezna legija borit će se na strani Marka Antonija, a nakon poraza kod Akcija postat će sastavni dio Oktavijanove vojske. Oktavijan ju je poslao u Siriju s bazom u Raphaneji.

Legio VI Victrix – formirana od dijela republikanske šeste legije. Pod Oktavijanovim zapovjedništvom od bitke kod Filipa. Od 29. pr. Kr. sudjelovala u Kantabrijskom ratu za što je vjerojatno nagrađena nadimkom Pobjednička.

Legio VII (kasnije Claudia pia fidelis) – republikanska legija na službi u Hispaniji od 181. pr. Kr. Krista. Pod Cezarovim zapovjedništvom tijekom osvajanja Galije. Cezar je sedmu legiju smatrao jednom od svojih najboljih legija i poveo ju je na obje svoje

ekspedicije u Britaniju. U bici od Akcija borila se na strani Oktavijana, nakon čega je upućena na službu u Galatiju. Bila je jedna od pet legija koje su hitno pozvane s istoka nakon izbijanja ustanka u Iliriku 6. godine. Nakon gušenja ustanka ostala je na službi u Dalmaciji u legijskom logoru Tiluriju (dan. Gardun)

Legio VIII Augusta – republikanska legija koju je preuzeo Cezar. U Oktavijanovo službi istakla se tijekom Kantabrijskog rata, zbog čega je počašćena naslovom Augusta. Istakla se u Panonskom ratu, nakon čega je premještena u bazu u Petovij.

Legio VIII Hispana – republikanska legija koja je služila pod Cezarom od 61. pr. Kr., tijekom Galskog rata i tijekom Građanskog rata. Istakla se u Kantabrijskom ratu, čemu duguje svoje ime, a zatim i u Panonskom ratu. Nakon toga smještena je u bazu u Sisciji.

Legio X Fretensis – unovačio ju je Julije Cezar u Hispaniji. Smatrao ju je svojom najpouzdanijom i najhrabrijom legijom. U bici kod Farsala Deseta legija borila se na svomu uobičajenom položaju u Cezarovo bojnom redu, na krajnjem desnom krilu. Nakon Antonijeva poraza legija je smještena u Makedoniju, gdje se zadržala dvadeset godina. Potom je prebačena na Istok. Godine 4. pr. Kr. legija se našla opkoljena u Jeruzalemu prilikom ustanka Židova nakon smrti Heroda Velikog. Oslobodile su je legije koje je na jug poveo upravitelj Sirije Kvintilije Var.

Legio X Gemina – stvorio ju je Oktavijan spajanjem dviju već postojećih legija iz sastava svoje ili Antonijeve vojske nakon Antonijeva poraza kod Akcija. Jedna od njih bila je već postojeća Deseta legija. Godine 30. pr. Kr. legija je poslana u Hispaniju gdje je sudjelovala u desetogodišnjem Kantabrijskom ratu nakon čega je ostala u Hispaniji s bazom u Patavoniju (dan. Rosinos de Vidriales).

Legio XI (kasnije Claudia Pia Fidelis) – unovačio ju je Julije Cezar 58. pr. Kr. u Cisalpinskoj Galiji, postala je sastavni dio Oktavijanove vojske 30 pr. Kr. Krista. Služila u ratovima u Iliriku, nakon čega je smještena u Dalmaciju s bazom u Burnumu (dan. Ivoševci kod Kistanja).

Legio XII Fulminata – druga Cezarova legija unovačena 58. pr. Kr. u Cisalpinskoj Galiji. Služila u Cezarovo galskoj kampanji i u građanskom ratu. Kako je i Antonije imao legiju s rednim brojem XII, nije poznato koja je od tih dviju jedinica postala Oktavijanova Dvanaesta legija. Nije poznato ni kada je ni kako stekla svoj naziv Gromovnice ni amblem munja na štitu, ali ih je pouzdano koristila već u 1. stoljeću. Oktavijan ju je smjestio u Egipat zajedno s još dvije legije. Godine 14. nalazila se u Siriji s bazom u Rafaneji.

Legio XIII. Gemina – spominje se kod Livija 205. pr. Kr. Krista. Legija koja je s Cezarom prešla Rubikon. Nakon Cezarove smrti i Oktavijan i Antonije su u sastavu svojih snaga imali legiju s rednim brojem XIII. Ne zna se koja je od njih izvorna Trinaesta legija. Nakon Antonijeva poraza Oktavijan je stvorio novu XIII. legiju spajanjem

dviju već postojećih, od koje su možda obje nosile broj XIII. Sudjelovala je u Druzovoj germanskoj kampanji od 20. do 15. pr. Kr., a potom u Tiberijevoj kampanji u Reciji 15. pr. Krista. Sudjelovala je također u gušenju ilirskog ustanka od 6. do 9., a zatim je nakon Varova poraza prebačena na Rajnu.

Legio XIII Gemina (kasnije Martia Victrix) – unovačio ju je Julije Cezar 57. pr. Kr. u Cisalpinskoj Galiji. Godine 30. pr. Kr. Oktavijan ju je spojio s drugom legijom, vrlo vjerojatno također Četrnaestom jer su i Oktavijan i Antonije imali legije s rednim brojem XIV. Legija je sudjelovala u gušenju Ilirskog ustanka od 6. do 9. godine, a zatim u Germanikovom osvetničkom pohodu u Germaniju od 14. do 16. godine. Inače, u kasnije vrijeme slavljena kao najbolja rimska legija.

Legio XV Appolinaris – unovačio ju je Julije Cezar 54. pr. Kr. u Cisalpinskoj Galiji. I Antonije i Oktavijan imali su legije s rednim brojem XV, ali činjenica da je legija u svome imenu imala Apolona kao božanstvo koje je August izabrao za svog zaštitnika opravdava zaključak da se radi o izvornoj XV legiji koju je Otavijan uključio u sastav svoje stajaće vojske. Jedna od 15 legija koje su sudjelovale u gušenju Ilirskog ustanka, nakon čega je smještena u Panoniju s bazom u Emoni (dan. Ljubljana). U kasnije vrijeme, uz Četrnaestu Geminu, na glasu kao najbolja rimska legija.

Legio XVI Gallica – unovačio ju je Julije Cezar 49. pr. Kr. u Galiji. Pod Druzom Cezarom služila 16. pr. Kr. na Rajni, gdje je ostala cijelo vrijeme s bazom u Mogontiaku (dan. Mainz). Sudjelovala u Germanikovoju germanskoj kampanji od 14. do 16. godine

Legio XVII – unovačio ju je Julije Cezar 49. pr. Kr., vjerojatno u Italiji. Sudjelovala u Druzovim i Tiberijevim pohodima u Germaniju. Zajedno s druge dvije legije ostala u sastavu vojske Donje Germanije nakon izbijanja Ilirskog ustanka 6. godine. Uništena u Teutoburškoj šumi u Varovoj katastrofi. Legija nikad nije obnovljena.

Legio XVIII – unovačio ju je Julije Cezar 49. pr. Kr., vjerojatno u Italiji. Sudjelovala u Druzovim i Tiberijevim pohodima u Germaniju. Zajedno s druge dvije legije ostala u sastavu vojske Donje Germanije nakon izbijanja Ilirskog ustanka 6. godine. Uništena u Teutoburškoj šumi u Varovoj katastrofi.

Legio XIX – unovačio ju je Julije Cezar 49. pr. Kr., vjerojatno u Italiji. Sudjelovala u Druzovim i Tiberijevim pohodima u Germaniju. Zajedno s druge dvije legije ostala u sastavu vojske Donje Germanije nakon izbijanja Ilirskog ustanka 6. godine. Uništena u Teutoburškoj šumi u Varovoj katastrofi. Legija nikad nije obnovljena.

Legio XX Valeria Victrix – unovačio ju je Julije Cezar 49. pr. Kr. u Italiji. Sudjelovala u Kantabrijskom ratu od 29. do 19. pr. Kr., a potom pod Germanikovim zapovjedništvom u gušenju Ilirskog ustanka, gdje se istakla i najvjerojatnije zaradila naslov Hrabra i Pobjednička.

Legio XXI Rapax – unovačio ju je Julije Cezar 49. pr. Kr. u Galiji. Antonije je u sastavu svojih snaga imao XXI legiju i vjerojatno je to legija koju je Oktavijan 30. p.

Kr. preuzeo u sastav svoje stajaće vojske. Služila je u Tiberijevoj kampanji u Reciji, gušenju Ilirskog ustanka i u Germanikovoju osvetničkoj kampanji u Germaniji od 14. do 16. pr. Krista. Jedna od najslavnijih legija u 1. stoljeću.

Legio XXII Deioteriana – ustrojena u Armeniji od ostataka dviju legija koje je među lokalnim stanovništvom unovačio Deiotar, kralj Male Armenije i rimski saveznik. Ti su vojnici uvježbani na rimski način, a legija se borila na Cezarovoju strani u čuvenoj bitci kod Zele 46. pr. Kr. u kojoj je Cezar porazio kralja Farnaka. Legija je potom pripala Antoniju, a nakon njegova poraza Oktavijan ju je preuzeo u sastav svoje stajaće vojske i smjestio je u Egipat.

Popis izvora:

- Apijan, *Appian's Roman History*, transl. H. White, The Loeb Classical Library, Cambridge – London, reprinted 1988.
- Cassius Dio, *Roman History*, trans. E. Cary, The Loeb Classical Library, Cambridge – London 1988.
- Djela Božanskog Augusta, prijevod i komentar R. Matijašić, Zagreb 2007.
- Eutropius, *Breviarium ab urbe condita*, trans. H.V. Bird, Liverpool 1993.
- Fest Rufije, *Kratak pregled povijesti rimskog naroda*, prijevod, komentar i uvodna studija H. Gračanin, Zagreb 2011.
- Paterkul Velej Gaj, *Rimska povijest*, prev. J. Miklič, Zagreb 2006.
- Strabon, *The Geography of Strabo*, trans. H. L. Jones, The Loeb Classical Library, Cambridge – London 1988.
- Tacit Kornelije, *Anali*, prev. J. Miklič, Zagreb 2006.
- Tacit Kornelije, *Razgovor o govornicima*, prev. J. Miklič, Zagreb 2007.
- Tacit Kornelije, *Germanija*, prev. Josip Miklič, Zagreb 2007.
- Trankvil Svetonije Gaj, *Dvanaest rimskih careva*, prev. S. Hosu, Zagreb 1956.
- Vergilije Maron Publije, *Eneida*, prev. B. Klaić, Zagreb 2005.

Popis korištene literature:

- Baker G. P., *Augustus: The Golden Age of Rome*, New York 2000.
- Cambi N., *Antika*, Zagreb 2002.
- Cary M., Scullard H. H., *A History of Rome down to the Reign of Constantine*, London 1975.³
- Cazenave M., Auget R., *Ludi carevi, Pokušaj povijesne mitoanalize*, Zagreb 1990.
- Clemente G., *Guida alla storia Romana*, Milano 1981.
- Dando-Collins S., *Legions of Rome. The Definitive History of Every Imperial Roman Legion*, London 2010.

- Der neue Pauly: Enzyklopädie der Antike, Stuttgart, Weimar 1996.-2002.
- Dumézil G., *Drevna rimska religija*, Novi Sad 1987.
- Džino D., Domić Kunić A., *Rimski ratovi u Iliriku, Povijesni antinarativ*, Zagreb 2013.
- Eck W., *The Age of Augustus*, Oxford 2007.²
- Eugel J. M., *L'Empire Romain*, Paris 1973.
- Fox L. R., *Klasični svijet. Epska povijest Grčke i Rima*, Zagreb 2008.
- Frediani A., *Le grandi battaglie di Roma antica*, Roma 2002.
- Grant M., *The Twelve Caesars*, New York 1975.
- Goldsworthy A., *The complete Roman army*, London 2004.
- Goodman M., *The Roman World 44 BC-AD 180*, London, New York 1997.
- Gortan V., *Pregled rimskih državnih starina*, Zagreb 2011.
- Grimal P., *Rimska civilizacija*, Beograd 1968.
- Leksikon antičkih autora*, prir. D. Škiljan, Zagreb 1996.
- Lengyel A., Radan G. T. B. ed., *The Archeology of Roman Pannonia*, Lexington, Budapest 1980.
- Lisičar P., *Grci i Rimljani*, Zagreb 1971.
- Maškin N. A., *Rim*, Beograd 1987.⁶
- MacMullen R., *Roman social relations 50 B.C. to A.D. 284*, New Haven and London 1974.
- MacMullen R., *Paganism in the Roman Empire*, New Haven and London 1981.
- Matijašić R., *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb 2009.
- Mirković M., *Istorija rimske države*, Beograd 2014.
- Matyszak P., *Chronicle of the Roman Republic*, London 2008.
- Musić A., *Nacrt grčkih i rimskih starina*, Zagreb 1942., pretisak 2008.
- Olujčić B., *Povijest Japoda*, Zagreb 2007.
- Parker H. M. D., *The Roman Legions*, New York 1992.
- Penna R., *Povijesno-kulturno okruženje kršćanskih početaka. Prokomentirana dokumentacija*, Split 2005.
- Povijest, Rimsko Carstvo*, knjiga 4, ur. hrv. izd., I. Goldstein, Zagreb 2007.
- Posavec V., Julio-klaudijevski kult i spomenici u Hrvatskoj, *Latina et Graeca*, n.s. 1/2001., 1, Zagreb 2002.
- Rivoluzione Augusto. L'imperatore che riscrisse il tempo e la città*, Roma-Milano 2014.
- Rodgers N., *Roman Empire*, London 2006.
- Romac A., *Rimsko pravo*, Zagreb 1992.⁴
- Scarre C., *Chronicle of the Roman Emperors*, London – New York 1995.
- Suić M., *Antički grad na istočnom Jadranu*, II. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb 2003.
- Suić M., *Zadar u starom vijeku*, Zadar 1981.
- Zaninović M., *Ilirsko pleme Delmati*, Šibenik 2007.
- Zaninović M., *Ilirski ratovi*, Zagreb 2015.

Domagoj Grečl

Tko je ubio Medejinu djecu

...ὀνόματα [τοῖς Μηδείας παισίν] μὲν σφισι Μέρμερος καὶ Φέρης, καταλιθωθῆναι δὲ ὑπὸ Κορινθίων λέγονται τῶν δῶρων ἔνεκα ὧν τῆ Γλαύκη κομίσει φασίν αὐτούς.

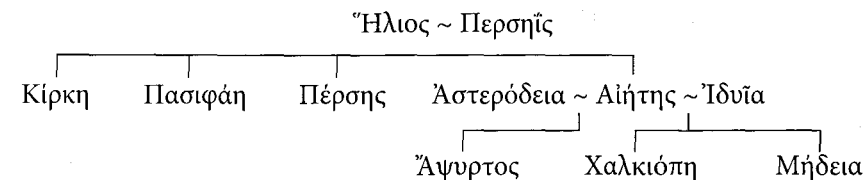
(Pausanias, Graeciae descriptio 2, 3, 6)

Helijeva unuka

Heliju neumornom Persèida rodila bješe, slavno Okèana kći, Ejéta kralja i Kirku. Èjèt, Helija sin, tog svjetlila ljudima smrtnim, uze s voljom bogónā Okèana kćerku za ženu, koji je rijeka bez mane — Idiju obraza krasnih. Ona podleže njemu u ljubavi te mu Medéju rodi gležanja krasnih, po zlačanoj Afroditi (Hesiod, Teogonija 956-962).

Medeja — kći korintškoga kralja Ejeta, Helijeva sina, i Okeanide Idije — poznata je čarobnica. Naprotiv Diodor (4, 45) kao njezinu majku spominje božicu Hekatu, a čarobnicu Kirku kao sestru. Kao njezina domovina navodi se mitska zemlja Eja, poistovjećena s Kolhidom, na istočnim obalama Crnoga mora.

Rodoslovlje Medejinog izgleda ovako:

Medeja je živjela sretno u očevoj palači kao svećenica božice Hekate sve dok u Kolhidu nisu došli Argonauti. Kad je vođa Argonauta Jason zatražio zlatno runo, kralj Ejet je odlučio da ubije stranca. Obećao je Jasonu zlatno runo ali je od njega tražio da ujarml Hefestove bikove i da posije zube Aresova zmaja. Hera i Atena